

Юрій Криловець

П.Г. РЕДКІН – УЧИТЕЛЬ ВИДАТНОГО ПЕДАГОГА

У кінці цього року свій ювілей відзначає Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя – 200 річчя з часу свого заснування. За ці два століття Ніжинська вища школа дала Україні значну кількість висококваліфікованих фахівців, невтомних трудівників освітянської ниви. Один із найстаріших навчальних закладів Лівобережної України славетний і своїми науковими здобутками в багатьох галузях науки і культури. На жаль, імена не всіх видатних випускників Ніжинської вищої школи останнім часом можна віднайти у довідниках, хрестоматіях, підручниках. Час бере своє, тому у зв'язку з ювілейною датою ВНЗ хочеться згадати про педагога, філософа, правознавця – Петра Григоровича Редкіна, університетського вчителя юного К. Ушинського. П. Редкін належить до числа визначних українських педагогів, активних громадських та освітніх діячів ХІХ ст. Він залишив нам багату педагогічну спадщину. Але до цього часу вона не стала предметом належного вивчення, наукового аналізу, об'єктивної оцінки та використання для потреб розвитку національної педагогічної науки і суспільної практики.

У вітчизняній літературі відсутні дослідження творчої спадщини П. Редкіна, де б систематизовано й узагальнено аналізувалися його педагогічні погляди. Певна наукова інформація про педагогічні погляди П. Редкіна подана у «Педагогической енциклопедии», працях І. Нефедової, Г. Панченка, Д. Семенова, В. Струмінського та ін., спогадах соратників та учнів П. Редкіна: К. Ушинського, О. Чумікова, В. Чичеріна, М. Шимановського та ін.

Петро Григорович Редкін народився 5(18) жовтня 1808 р. у м. Ромни Полтавської губернії (нині Сумська область) у сім'ї колишнього суворовського офіцера Г. Редкіна. Початкову освіту юний Редкін здобув у Роменському повітовому училищі, а в 1820 році він вступає до Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька. Ніжинський період навчання для Редкіна був одним із найголовніших у його становленні як майбутнього ученого і педагога. Гімназія вищих наук за статутом прирівнювалась до університетів, мала добру матеріальну базу і солідний професорсько-викладацький склад. Разом із Редкіним навчалися майбутні видатні діячі науки і культури, такі як М. Гоголь, Є. Гребінка, Н. Кукольник, В. Тарновський, М. Прокопович, К. Базилі, В. Забіла, Я.П. де Бальмен та ін.

Після закінчення Ніжинської гімназії вищих наук П. Редкін продовжує навчання у Московському університеті, де, пробувши всього два роки, його, як найбільш здібного, відряджають для завершення наукової підготовки до Дерптського і Берлінського університетів. Особливо плідним було перебування П. Редкіна в Німеччині, де він не тільки поглиблює свої знання з філософії у Г. Гегеля, з правознавства у Савін'ї, а й знайомиться з багатьма німецькими вченими-педагогами, зокрема з А. Дістервегом, Ф. Фребелем та іншими.

Після повернення на Батьківщину й успішного захисту докторської дисертації у С. Петербурзькому університеті, молодого професора права направляють працювати до Московського університету, де він досить швидко стає найпопулярнішим професором. У спогадах колишніх його вихованців по університету Ю. Рехневського, Я. Полонського, А. Афанасьєва, А. Фета, А. Островського, П. Чебишева, С. Соловйова, П. Басистова та інших у майбутньому видатних діячів науки і культури згадується вражаюча ерудиція і самовідданість служінню справі науки. Особливо тісні стосунки у професора П. Редкіна виникли з юним К. Ушинським, який у той час був студентом юридичного факультету, можливо ще й тому, що обидва були українцями і майже земляками. К. Ушинський, як і його товариші по університету, був у захопленні від лекцій П. Редкіна, часто спілкувався з ним, користувався його бібліотекою і гостював у нього на квартирі та в Ромнах під час канікул. Саме під впливом свого улюбленого професора К. Ушинський захоплюється педагогікою, яка стала його подальшою долею і сенсом життя. Після переїзду до С. Петербургу П. Редкін засновує там перше в Росії педагогічне товариство, беззмінним головою якого він був упродовж п'ятнадцяти років. Це товариство проіснувало всього 20 років, однак відіграло велику роль у педагогічному русі 60-70-х років ХІХ ст. Воно об'єднувало у своїх рядах більше 500 кращих педагогів царської Росії, пропагувало усе нове, передове. Слід сказати, що найактивнішими членами Педагогічного товариства були такі педагоги як: К. Ушинський, О. Герд, В. Водозов, В. Стоюнін, Х. Алчевська, М. Корф, І. Деркачов та багато інших. Під керівництвом П. Редкіна Педагогічне товариство обговорювало найактуальніші проблеми навчання і виховання

підростаючого покоління, розробляло навчальні і методичні посібники, організовувало педагогічні з'їзди і курси для вчителів, лекції для батьків, за свої кошти відкривало школи для дітей-сиріт і багато іншого. П. Редкін був засновником педагогічних журналів «Бібліотека для виховання» і «Педагогічний літопис», активно співпрацював в інших педагогічних виданнях, виступав з багатьма педагогічними статтями, робив кваліфіковані переклади європейських педагогів, залучав до педагогічної журналістики колег по Педагогічному товариству, редагував педагогічні праці тощо. Він був засновником і головою Фребелівського товариства, брав активну участь у комітеті Грамотності, деякий час був професором С. Петербурзького університету і його ректором.

П. Редкін залишив помітний слід на землі не тільки активною громадсько-політичною діяльністю, а й багатою науково-педагогічною спадщиною. Звісно, у короткій статті про цього видатного вихованця Ніжинської вищої школи неможливо охопити всю його багатогранну діяльність і проаналізувати педагогічні погляди. Тому для прикладу, зупинимось тільки на одному невеликому питанні, яке хвилювало учителя видатного педагога – особистості вчителя.

До особи вчителя П. Редкін звертається у своїх працях неодноразово, оскільки він добре знав, що жалюгідне правове і матеріальне становище вчителя не могло викликати особливого ентузіазму у тих, хто присвячував своє життя педагогічній діяльності. У зв'язку з цим, особливу надію він покладав на патріотичну молодь, готову безкорисливо служити своєму народові.

Турбувався П. Редкін і про моральне обличчя вчителя. Він вважав неприйнятними для вчителя «...карти, випивка, відвідання товариств, де розмова переливається з пустого в порожнє, де не вміють знайти іншого предмета для дружньої бесіди, ніж плітки, пересуди, лихослів'я та ін.» [4, 170].

П. Редкін, як і багато членів Педагогічного товариства у своїх виступах на його засіданнях заявляли, що ніякі підручники, як би вони майстерно не були складені, не замінять силу впливу педагога, бо діти виховуються розумово і морально лише під прямим впливом людської особистості, оскільки виховна сила виливається тільки із живого джерела – вихователя. Власним позитивним прикладом, своїми розумними діями, сумлінним виконанням службових і громадських обов'язків, власним авторитетом, говорили вони, учитель виховує учнів. Щоб гарний приклад учителя мав найбільший вплив на дітей, йому необхідно присвятити справі виховання не тільки навчальний час, а і брати участь у дитячих іграх, розвагах, прогулянках. Учитель повинен знати життя своїх вихованців і приходити до них

з порадою старшого товариша. П. Редкін звертав увагу і на підбір учительських кадрів, висуваючи при цьому високі вимоги щодо їхнього інтелектуального рівня. За його словами, справжній педагог повинен мати широку загальну і педагогічну освіту, глибокі знання в галузі того предмета, який викладає. Також він вважав, що для вітчизняних педагогів найбільш характерними є здатність до постійного оновлення знань, спроможність до швидкої адаптації та змін у соціально-економічній сфері, висока професійна компетентність. За цих умов мають вагу не тільки наукові знання, а й особисті риси характеру, ті якості, без яких педагог не може обійтись у практичній діяльності: відданість ідеї, сумлінне ставлення до виконуваної роботи.

Петро Григорович заглиблювався у сутність професіоналізму вчителя, вирізняючи при цьому духовні компоненти, які закладені в основі його педагогічної культури. На його думку, виховання, навчання та підготовка до майбутнього життя національно свідомих громадян залежить від рівня освіченості та майстерності педагога. Він також вважав, що в структуру професійної майстерності педагога варто включити емпатію (здатність відчувати і співпереживати), толерантність до існування інших поглядів і позицій, оптимізм (віру в значимість і перспективу психологічної допомоги), гнучкість та зваженість у виборі засобів впливу, рефлексію власних можливостей, альтруїзм.

Необхідною умовою становлення педагогічної майстерності, на думку вченого, є не тільки обов'язкове читання учителем спеціальної педагогічної літератури, але й постійні відвідання та обговорення уроків своїх колег. Особливо значну користь таке взаємозбагачення може принести початкуючим учителям, яким «дається можливість через взаємовідвідування засвоїти ті практичні прийоми і взагалі знання, яким вони не навчаться з жодної книги, які даються тільки освітянським досвідом, а досвідчені вчителі будуть весь час освіжатись через контакт з новими силами» [4, 196]. Окрім того, як вважає Редкін, учителі не повинні обмежуватись тільки контактом між собою з питань навчання і виховання, а тісніше підтримувати стосунки з батьками, бо тільки така гармонія зусиль учителів і батьків може бути спрямована на досягнення єдиної мети – виховання громадянина: «...людини з твердими правилами і переконаннями, людини з волею і рішучістю, з енергією» [4, 198].

З цього випливає, що учитель має постійно удосконалювати свою загальну освіту та фахову кваліфікацію шляхом самоосвіти за допомогою позашкільних інституцій (учительські бібліотеки, методико-педагогічні семінари, учительські курси підвищення кваліфікації), спів-

праці з педагогічними виданнями, участі у спеціальних учительських з'їздах, оскільки освіта не може бути готовою, завершеною. Вона невпинно розвивається і немислима без діяльності, без удосконалення, а тому вчитель повинен невпинно підвищувати свій освітній рівень, тобто самовдосконалюватись як людина і громадянин, що обрав почесну місію педагога. Вчитель повинен завжди пам'ятати, що від його особистості найбільш залежить успішність його учнів. «Радійте за себе і за своїх учнів. Знаходьте повну насолоду в самому викладанні, довіряйте людській природі..., майте міцне переконання, що все прекрасне, справжнє і добре досягається вільним розвитком людських сил», – наголошував педагог [4, 100].

Застерігає учителів від виникнення згубного почуття самовдоволеності, закликає не зупинятись на досягнутому, «точці замерзання». «В ту хвилину, коли вчитель скаже сам собі: «Я задоволений собою», він зупиняється, кам'яніє, перестає йти вперед. Самовдоволеності повинен остерігатися задля блага свого і своїх учнів» [4, 169].

Важливого значення надавав П. Редкін умінню вчителя правильно вести себе в дитячому колективі. «Знання, вченість учителя можуть викликати в учнів повагу до нього: його мистецтво вчити може вочевидь переконати їх у відчутній користі його уроків; але любов і визнання вони віддадуть тільки тому вчителю, який поєднує з якостями знаючого і ділового викладача ще й уміння спілкуватись з ними. Тільки такого вчителя називають вони гарним учителем, тільки такого вони слухаються, підкоряються з повним бажанням, тільки про такого вчителя зберігають вони приємні спогади; поєднані з щирою любов'ю та повагою і по закінченні навчального закладу» [4, 160]. Він підкреслює, що вчитель не тільки повинен уміти триматись серед дітей, а й уміти поставити себе саме так, як вимагають ті чи інші обставини. Цієї особливої риси багато педагогів досягають лише тоді, коли нароблять немало помилок у своїй роботі, а деякі, на досаду П. Редкіна, так ніколи цьому і не навчаться.

У дітей і юнаків тонке відчуття щодо взаємостосунків з учителями. Учні не вимагають від учителя ні того жартівливого звернення, яке несумісне зі званням учителя і вихователя, ні тих пустих, легковажних форм поводження, які взагалі маловажні, а дітям ще й часто смішні. Надто чутливі до грубого слова, вони можуть чинити опір таким діям. Взагалі вони поважають того, хто поважає їх, вважає педагог. На його думку, учитель має «викинути» зі свого арсеналу неповагу до учнів, грубість, нещирість, лицемірність, примхи, свавілля. А багатьох непорозумінь між вчителем і учнями можна уникнути завдяки «спокійним, твердим благородним пристосу-

ванням до дитячої і юнацької природи, наповненої любові до дітей» [4, 164]. Розумна, справжня любов до дітей навчить учителя найкраще, як йому себе поводити з учнями.

На жаль, немало вчителів учаться цьому вже після того, як нароблять багато помилок. Є вчителі, котрі постійно бояться втратити свою гідність, свою поважність перед учнями, а тому тримають себе з ними на відстані, недоступні для них, даючи їм при кожній нагоді відчуті існуючу між ними відстань, показуючи, яка велика підлеглість по відношенню до свого начальства. Дрібні провини учнів, такі як неухважність на уроці, розмови з товаришем, підказки однокласникам та інші не повинні розцінюватись учителем як цілеспрямовані дії проти нього. Жорстокість, суворість учителя призводить до перетворення добрих намірів учнів у злонаміри, злобаження. Варто лише постійно підозрювати учнів у поганому, чекати від них тільки поганого, тоді і найкращий учень буде підданий небезпеці стати поганим.

Є вчителі, котрі, навчаючи учнів, намагаються самостійно розвивати думку: але навіть при чудовому красномовстві їх пояснення скоріше присплять учнів, ніж розбудять думку. В педагогічній практиці виграють ті вчителі, на думку П. Редкіна, котрі постійно намагаються підтримувати активне осмислення нового матеріалу, ніж ті, що не залучають учнів до роздумів. Стурбований педагог і тим, що «велика частина вчителів або не вміють ставити запитання, або ж не мають терпіння дочекатись потрібної відповіді» [4, 190]. П. Редкін також рекомендував «поступатись вчителю у своїй присутності роллю своєю» [4, 191], тобто дозволяти одному з кращих учнів вести фрагмент уроку (опитування) з за своєю теми.

Вчителю, на думку П. Редкіна, потрібно готуватись до наступних уроків не менше чотирьох годин зі свого предмета. Частину свого вільного часу він повинен відводити власній гігієні, читанню наукової і художньої літератури, поповненню знань з психолого-педагогічної, методичної літератури та з основ суміжних його предмету наук, відпочинку.

Велику увагу П. Редкін приділяв питанню належності учителя до різних партій: «Учитель народних шкіл, як учитель, не повинен належати ні до якої партії, ні до політичної, ні до релігійної: ні політичні, ні релігійні питання партій не підходять школі, де повинні розвиватись загальнолюдські здібності» [4, 297]. Це питання не втратило своєї актуальності й сьогодні.

Високо цінуючи педагогічну працю він наголошував, що саме вона творить підвалини суспільства, народу і держави. Джерелом його ідей про суть, завдання і значення педагогічної

праці була, насамперед, народна мудрість та традиції народної педагогіки. Справжнього вчителя, вважав П. Редкін, характеризує любов до свого народу, висока людяність, принциповість, відсутність розходження між словом і ділом. Він учив знаходити себе в улюбленій справі і твердив, що немає дітей, які не мають здібностей, – це провина вчителя, що своєчасно їх не розгледів. Співчував П. Редкін і тим нужденним учителям, які в погоні за додатковою копійкою змушені набирати багато приватних уроків і тим самим позбавляли себе можливості творчого зростання.

Проаналізувавши педагогічні погляди П. Редкіна щодо особистості вчителя, можна зробити висновок, що учитель має бути ідеалом для учнів, прикладом як щодо його громадської поведінки, так і щодо виконання своєї справи. Учитель має розуміти проблеми нового часу і народу, мати ясну мету, повинен виховувати людину в дусі демократизму, гуманізму, патріотизму. Фахова праця для вчителя має бути джерелом радості, насолоди, щастя. Професія вчителя вимагає від людини яскравої індивідуальності, гармонійності, постійної творчості й мистецького покликання. Учні завжди чекають від учителя справедливості у всіх його діях. Для того, щоб справедливо оцінювати вчинки учнів, учитель повинен знати характер кожного з них.

Кожна наука віддзеркалює певний світогляд, має свою філософську основу. Філософія – це методологічна основа, душа кожної науки. Вона основа і такої соціальної науки, якою є педагогічна наука. Тому, звісно, щоб розкрити суть будь-якого педагогічного вчення, насамперед необхідно мати чітке уявлення про його загальнофілософські основи. Це положення особливо стосується вивчення педагогічної системи П. Редкіна, який є не тільки класиком педагогічної думки, але й філософом, що по праву зайняв своє місце серед представників вітчизняної класичної філософії 30-90-х років XIX ст.

Працюючи професором і ректором в університетах, Редкін орієнтував студентів на педагогічну і наукову діяльність, давав цінні поради. У своїх університетських лекціях знайомив студентів з історією розвитку науки, починаючи від стародавньої Греції і Риму, її становленням в університетах Німеччини, Австрії, Італії, Іспанії, Португалії, Бельгії, Голандії, Швеції, Норвегії, Данії і Північно-Американських штатах [5, 40]. Неодноразово відвідуючи названі країни, вільно володіючи п'ятнадцятьма іноземними мовами, Петро Григорович багато працював у тамтешніх університетських бібліотеках, знайомився зі станом викладання і розвитком науки в університетах, спілкувався із вченими, запозичував передовий досвід з метою впровадження науково-

педагогічних інвестицій у своїй вітчизні. А в себе на батьківщині він був палким пропагандистом всього передового, що могло б прижитись і принести плоди на вітчизняному ґрунті.

«Якщо ви присвятите себе вченому званню університетського викладача, ви знайдете в науці єдину зброю для чесного виконання обов'язків такого викладача, ви будете тоді передавати своїм слухачам науку в сучасному її стані, слідкуючи за нею від юності до старості з однаковою ревністю, і тим будете відрізнятись від інших викладачів, які відстали від швидкої ходи науки і перетворились в ремісників. Але і в тому випадку, якщо ви виберете для себе кар'єру практичну, наука завжди буде освітлювати вашу діяльність таким яскравим світлом, перед яким блідне всяка ненаукова досвідченість так званих ділових людей» [5, 36].

Зрозуміло, що ряд педагогічних положень з окремих проблем у тій чи іншій формі вже були висловлені. Але це зовсім не принижує П. Редкіна як педагога. Заслуга його полягає в тому, що він, незважаючи на культурно-політичну й територіальну ізоляції Росії, не тільки сприйняв передові педагогічні ідеї своїх попередників, але й актуалізував їх та творчо розвинув на засадах європеїзму, народності, демократизму, й гуманізму і цим самим забезпечував (підтримував) прогрес вітчизняної педагогічної думки. «Не забудемо, що ми вчителі, які зобов'язані завжди розвиватись самі і розвивати нове покоління, з розвитком якого пов'язано все майбутнє нашої вітчизни, котра покладає на нас велику долю відповідальності за все, що буде з ним, до чого прийде воно з часом» – закликає П. Редкін [4, 196].

У наш щедрий на педагогічні відкриття час, педагогічна спадщина П. Редкіна не втратила своєї актуальності. У його педагогічних поглядах знаходимо багато передових і цінних думок, які можуть взяти на озброєння сучасні педагоги. Вся освітня, творча і багатогранна діяльність на ниві вітчизняної освіти сприяла розвитку передової педагогічної думки у найвіддаленіших куточках тодішньої царської Росії. Звісно, що у творчому доробку видатного педагога знаходимо й не зовсім зрозумілі, а то й суперечливі для нашого сучасника думки, ідеї. Та все ж у всій своїй цілісності – його ідеї повинні служити людям нині, завтра, завжди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лавровский Н.А. Гимназия высших наук кн.Безбородко в Нежине (1820-1832 гг.) – Киев: 1879. – 158 с.
2. Нефедова И.М. Первое русское Педагогическое общество (к столетию его основания) – Фрунзе: 1960. – 20 с.

3. Протоколы заседания СПб педагогического общества // Народная школа. – 1879. – № 6-7. – С. 79-80.
4. Редкин П.Г. Избранные педагогические сочинения. (Сост. В.Я. Струминский). – М.: Учпедгиз, 1958. – 314 с.
5. Редкин П.Г. Из лекций по истории философии права в связи с историей философии вообще. – СПб, 1889-1891. – Т. I-VII.
6. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: від Гімназії вищих наук до університету. – Ніжин, 2000. – 208 с.